

Maktkritik utan självkritik

Det hör inte till vanligheterna att det publiceras böcker om det svenska utbildningsväsendet som når bokhandlarnas hyllor. *Handels – maktelitens skola* är dock en sådan bok, trots – eller kanske tack vare – att den behandlar en enda utbildningsinstitution: Handelshögskolan i Stockholm. Författaren, Mikael Holmqvist, är docent i sociologi och professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet. Liksom Holmqvists tidigare bok *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle* (Holmqvist 2015) ämnar *Maktelitens skola* granska hur makteliter uppstår och vidmakthålls.¹ Boken är visserligen skriven för en bredare allmänhet, men Holmqvist är tydlig med att han ser den som en vetenskaplig studie. Underlag för boken är främst olika skriftliga källor och intervjuer med nuvarande och tidigare studenter och personal vid Handelshögskolan. Boken har blivit uppmärksammad i svensk press med mestadels bra recensioner.²

Maktelitens skola tar avstamp i Handelshögskolans grundande i början av förra seklet. Holmqvist beskriver hur framgångsrika affärsmän med familjen Wallenberg i spetsen sökte höja köpmannaklassens status genom att starta en akademisk utbildning för studier i ekonomiska ämnen, främst ”handelsteknik”, föregångaren till dagens företagsekonomi. Enligt Holmqvist hade näringslivet visserligen inget behov av en sådan utbildning, men genom att klä sig i en akademisk skrud kunde affärs-

männen ta upp statuskampen med den övriga samhällseliten. Holmqvist menar att relationen mellan Handelshögskolan och näringslivet fungerar på samma sätt i dag: Näringslivet finansierar skolan och skolan bidrar till att höja näringslivets status och då särskilt hos personer med en egen relation till skolan.

Handelshögskolan är i Holmqvists beskrivning alltså främst ett medel för en elit att bevara sin status och sina ekonomiska privilegier. Studierna på skolan ger ingen värdefull sakkunskap och utvecklar heller inte studenternas förmåga att tänka kritiskt. En examen från Handelshögskolan är därför enligt Holmqvist inte värdefull på grund av de kunskaper studenterna förvärvat, utan för att de lärt sig ett antal sociala koder och anammat näringslivets krav på anpasslighet, effektivitet och positivt tänkande. Både undervisningen och näringslivets starka närvaro gör även att studenterna omfamnar marknadsliberala värderingar. Det faktum att studenterna ofta är unga och uppvuxna i Stockholms villaförorter är i linje med Handelshögskolans önskemål om en formbar och homogen grupp studenter. De försök skolan gör för att bredda rekryteringen eller utbildningens innehåll är inte genuint menade, utan bör ses som försök att skänka skolan legitimitet. Skälet att nationalekonomi ingår i undervisningen är att ämnets akademiska tyngd är viktig för skolans status, inte att studenterna skulle ha någon nytta av det. Holmqvist framhåller att forskningen på Handelshögskolan – särskilt inom nationalekonomi och finansiell ekonomi – ofta publiceras i välrenommerade tidskrifter, men menar samtidigt att den inte är tillräckligt djupsinnig och kritisk mot marknadsliberalismen för att vara relevant för samhällsdebatten.

RECENSION

Mikael Holmqvist:
Handels – maktelitens skola, Atlantis, 2018,
479 sidor, ISBN 978-
9-173-53990-6.

¹ Den förra boken har recenserats i denna tidskrift – se Sällström Matthews (2016).

² Ett antal tidigare recensenter har dock kritiserat *Maktelitens skola*: Lotta Engzell-Larsson (2018), Karl Wennberg (2018) och Robert Östling (2019).

Är denna bild av Handelshögskolan rimlig? Min bestämda uppfattning är att den inte är det. Jag har tillbringat mer än 15 år på Handelshögskolan, som student på grundnivå, doktorand och som medlem av fakulteten. Detta ger mig å ena sidan en egen erfarenhet att jämföra texten med. Å andra sidan kan man naturligtvis invända att jag kanske påverkas av min egen, positiva erfarenhet av skolan. Men även den som aldrig satt sin fot på Handelshögskolan – och för vilken det därmed är svårt att bedöma giltigheten i Holmqvists beskrivning – borde det vara uppenbart att boken har mycket stora brister i sin framställning och argumentation. *Maktelitens skola* är nämligen full av påståenden om världen i allmänhet, och Handelshögskolan i synnerhet, med svag eller obefintlig underbyggnad.

Ett exempel är bokens återkommande tema att studier på Handelshögskolan inte befördrar förmågan att tänka kritiskt. Enligt Holmqvist är skolan

en av de minst akademiska [av Sveriges universitet och högskolor] utifrån värden som akademisk frihet och oberoende och förmågan att utveckla ett kritiskt tänkande hos studenterna. Detta möjliggör för dem som studerar där, som i vissa fall också är barn till landets nuvarande maktelit, en väg att kringgå de gängse krav som ställs på prestation i högre utbildning. (s 386)

Holmqvist menar vidare att en bidragande orsak till den låga akademiska nivån är att det högt uppdrivna studietempot parat med ständiga grupparbeten förhindrar ”all form av djupare individuell reflektion och analys – vilket bidrar till att forma en attityd till sig själv och till sin omgivning som är präglad av lydnad och anpassning ...”. (s 197)

Denna bild av Handelshögskolans undervisning stämmer dock inte alls med oberoende utvärderingar, exempelvis Högscoleverketets utvärdering av

studentuppsatser på kandidatnivå 2012. Både inom företagsekonomi (Högscoleverket 2012a) och nationalekonomi (Hultkrantz m fl 2012; Högscoleverket 2012b) fick Handelshögskolan det bästa möjliga omdömet (”mycket hög måluppfyllelse”) i den samlade bedömningen, liksom i det examensmål som avsåg ”förmåga att samla, värdera och kritiskt tolka relevant information och kritiskt diskutera företeelser”. Man kan naturligtvis diskutera huruvida studenternas goda prestationer beror på utbildningens kvalitet eller urvalet av studenter. Holmqvist ifrågasätter dock inte bara utbildningens kvalitet, utan även huruvida skolan antar dugliga studenter i meritokratisk bemärkelse. Det går inte ihop med vad Högscoleverketets utvärdering visar – om inte studenterna är duktiga måste utbildningen hålla hög kvalitet, eller tvärtom. Baserat på min egen erfarenhet skulle jag säga att både studenternas förmåga och utbildningens kvalitet står sig väl i en svensk kontext.

Ett annat område där Holmqvist tillåter sig att spekulera fritt är vilka motiv som driver Handelshögskolans studenter och personal. De aktiviteter skolan genomför i syfte att bredda rekryteringen ska enligt Holmqvist snarare ses som sätt att bekräfta skolans socialt exklusiva status; studentkårens läxhjälpprojekt i en mindre bemedlad förort är ett sätt för studenterna att upphöja sig själva enligt devisen *noblesse oblige*, och ledningens ambition att integrera frågor om etik och hållbar utveckling i utbildningen handlar egentligen om att säkra värdet på de examina skolan utfärdar. Det sistnämnda gäller för övrigt enligt Holmqvist även tidigare studenter som talar väl om skolan eftersom de är “[väl] medvetna om att deras framgångar på arbetsmarknaden kanske har mindre att göra med deras överlägsna faktiska kunskaper, och mer med ryktet om deras utbildnings extraordinära kvaliteter ...”. (s 92)

Exemplen ovan illustrerar hur Holmqvist ständigt tolkar verkligheten utifrån sina förutfattade meningar. Det spelar ingen roll vad personer verksamma vid Handelshögskolan säger eller gör eftersom Holmqvist redan bestämt sig för att de främst drivs av jakt på status och pengar. Det empiriska materialet används inte för att kritiskt pröva olika hypoteser, utan för att illustrera redan bestämda slutsatser. Ur det perspektivet framstår det också som logiskt att Johanna Nilssons roman *Rebell med frusna fötter* (Nilsson 2002) är en av Holmqvists främsta källor och citeras ett tiotal gånger i boken.

Holmqvist beskriver också Handelshögskolan som en mycket intolerant miljö. Att skolan saknar en aktiv HBTQ-organisation tas som intäkt för att gränsen för "normalitet" är smal. Holmqvist menar vidare att det "är väl känt att såväl den svenska som internationella makteliten präglas av ingiften, där miljöer som Handelshögskolan ... kan ha en viktig roll att fylla. Alla former av sexuella uttryck som inte är heterosexuella, innebär ett hot mot denna ordning" (s 355). På vilket sätt förekomsten av HBTQ-personer skulle utgöra ett hot mot heterosexuella möjlighet att träffa en partner förklaras inte, ej heller presenteras någon evidens för att HBTQ-personer inte skulle vara välkomna på skolan. (Studentkårens deltagande i Pride-festivalen avfärdar Holmqvist med att det finns en social förväntan att delta där.)

Intoleransen gäller enligt Holmqvist även studenter utan typisk Handelsbakgrund. Om de hoppar av sin utbildning är det inget problem för skolan. Tvärtom, studentkårens introduktionsaktiviteter "syftar till att 'vaska fram' rätt 'människomaterial' för de studier som väntar på Handelshögskolan ..." (s 359). Vissa studenters uttryck för alienation kan vara funktionella för skolan då "de identifierar 'problematiske' element bland studenterna ... och potenti-

ellt illojala medlemmar, det vill säga sådana som *inte* är anställningsbara för de sfärer som Handelshögskolan syftar till att upprätthålla och reproducera" (s 359, kursivering i original). Möjligheten att vissa studenter kan uppleva ett främlingskap utan att man från skolans sida skulle önska detta är inget Holmqvist diskuterar.

Att Holmqvists bok är tendentiös betyder naturligtvis inte att Handelshögskolan är perfekt eller skulle stå över kritisk granskning. Boken tar förvisso upp ett antal relevanta frågor som förtjänar att diskuteras. Jag delar t ex Holmqvists skepsis mot att en mindre andel studenter antas på en kvot för "särskilda meriter", t ex om de under gymnasietiden presterat väl i en idrott. Likväl är det absurt att som Holmqvist hävda att denna kvot är ett "sätt att identifiera ett antal 'systemstödjande' studenter som kan fungera som 'väktare' av den rådande kulturen" (s 137).

Holmqvist har även rätt i att det faktum att företag måste betala ansenliga belopp för att marknadsföra sig på Handelshögskolan innebär att skolans studenter exponeras för en relativt smal grupp potentiella arbetsgivare. Denna i grunden relevanta fråga överskuggas dock av Holmqvists förakt för näringslivet och dess representanter, vilka beskrivs som anti-intellektuella och likriktade.

Diskussionen om jämställdhet slarvas bort på ett liknande sätt. Till skillnad från de övriga påståendena om intolerans finns här konkreta exempel att utgå ifrån. Ett är antologin *179 år av ensamhet* (Lantz och Portnoff 2016) där tio kvinnor med tidigare eller nuvarande koppling till skolan kritiserar den brist på jämställdhet de där anser sig upplevt. Ett annat gäller den debatt som uppstod efter att några representanter för studentkåren i den sk häcklingen inför kårvalet 2015 gått över gränsen i sin beskrivning av kvinnliga kandidater. Ett inlägg i

denna debatt var ett upprop där 232 tidigare och nuvarande kvinnliga studenter protesterade mot vad de uppfattade som en alltför negativ bild av jämställdheten på skolan (även om de tog avstånd från den kritiserade häcklingen). Om detta inlägg skriver Holmqvist:

I den mån sexism och patriarkala förtryckande strukturer förekommer på Handelshögskolan verkar inte studenterna uppleva dem som särdeles besvärande, vilket har att göra med att det är de villkor som råder, för att nå de positioner i samhället de strävar mot, och som de sedan första dagen på skolan formerats i enlighet med. (s 335)

Detta sätt att hantera delvis motstridiga uppgifter – där vissa kvinnor upplevt en bristande jämställdhet och andra inte gjort det – är typiskt för Holmqvists sätt att resonera: De kvinnor som inte upplever sig som diskriminerade antas ha formats av skolan till att inte uppleva sexism som besvärande. Därmed blir både förekomsten och avsaknaden av upplevd diskriminering en bekräftelse på Handelshögskolans sexistiska kultur. Holmqvists åsikt att Handelshögskolan genomsyras av sexism hindrar honom för övrigt inte från att på felaktiga grunder spekulera om att skolan gynnar kvinnor i syfte att utjämna könsbalansen bland skolans professorer.

Det finns fler brister i *Maktelitens skola*: den okunniga kritiken mot nationalekonomi som vetenskap; bristen på adekvata jämförelser med ekonomutbildningen på andra lärosäten; den dåligt underbyggda kritiken av publicering i referentgranskade tidskrifter, för att nämna några. Det som lämnar störst

intryck är dock Holmqvists cyniska människosyn och oförmåga att förhålla sig kritiskt till sina egna teser. Det är ironiskt att en bok som så starkt betonar vikten av kritiskt tänkande har så uppenbara brister på just detta område.

Erik Lindqvist

Professor i nationalekonomi vid SOFI, Stockholms universitet. Han disputerade vid Handelshögskolan i Stockholm 2007 och var anställd som forskare vid Handelshögskolan mellan 2010 och 2018.

REFERENSER

Engzell-Larsson, L (2018), "Attacken på Handels är missriktad aktivism", *Dagens Industri*, 20 september 2018.

Holmqvist, M (2015), *Djursholm – Sveriges ledarsamhälle*, Atlantis, Stockholm.

Hultkrantz, L m fl (2012), "Utvärdering av högskoleutbildningarna i nationalekonomi", *Ekonomisk Debatt*, årg 40, nr 5, s 58–67.

Högskoleverket (2012a), *Kvalitetsutvärdering av företagsekonomi och närliggande huvudområden*, beslut 2012-05-15, registreringsnummer 643-06045-10.

Högskoleverket (2012b), *Kvalitetsutvärdering av nationalekonomi och närliggande huvudområden*, beslut 2012-04-24, registreringsnummer 643-6047-10.

Nilsson, J (2002), *Rebell med frusna fötter*, MånPocket, Stockholm.

Lantz, J och L Portnoff (red) (2016), *179 år av ensamhet*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Sällström Matthews, S (2016), "Hur Elsa Beskows idyll Djursholm blev en konsekрати", *Ekonomisk Debatt*, årg 44, nr 1, s 62–66.

Wennberg, K (2018), "Reportage med svagt underbyggda teser", *Respons*, nr 6, tidskriftenrespons.se/recension/reportage-med-svagt-underbyggda-teser/.

Östling, R (2019), "Onyanserad kritik av Handelshögskolan", blogginslag, ekonomistas.se/2019/01/08/onyanserad-kritik-av-handelshogskolan.